

De opvang van baby's in het eerste levensjaar

Aandachtspunten voor kinderdagverblijven, overheid en werkgevers

door Liesbeth Schreuder, Nederlands Jeugdinstituut

15 december 2009

Inhoudsopgave

- **Inleiding**
- **Gebruik van deze notitie**
- **Vijf noodzakelijke voorwaarden**
- **(Structurele) problemen met babyopvang**
- **Positieve effecten van babyopvang**
- **Aandachtspunten voor verbetering**
- **Literatuurlijst**
- **Deelnemers kenniskring**

Inleiding

De kenniskring¹ *sociaal emotionele aspecten van de kinderopvang* boog zich in twee bijeenkomsten in 2009 over verbetering van de opvang van baby's in het kinderdagverblijf. Aanleiding was het Backgroundrapport van Unicef (2008). In dit onderzoek worden de resultaten van verschillende wetenschappelijk onderzoeken naar effecten van kinderopvang vergeleken. Op basis daarvan concludeert Unicef dat er wel twijfels zijn over effecten van de opvang van baby's in kinderdagverblijven, zonder dat overigens geconcludeerd wordt dat kinderopvang negatieve effecten heeft. De twijfel leidt tot de volgende uitspraak in het rapport van Unicef :

“Rather than trying to improve unstable, low-quality childcare arrangements, a more effective policy may be to support parents to care for infants during the first critical year of life and in parallel, increase the enrolment of underrepresented children in pre-kindergarten”.

(The childcare transition, reportcard 8, Unicef 2008).

Wat moet de reactie in Nederland zijn op deze uitspraak? Die vraag is het onderwerp van deze notitie.

Leeswijzer

In deze notitie worden op basis van literatuuronderzoek vijf voorwaarden voor goede babyopvang onderscheiden. Vervolgens wordt nagegaan wat kinderdagverblijven verhindert om optimaal aan deze condities te voldoen. De conclusie daaruit is dat er een aantal structurele problemen zijn, waarvoor de oplossing niet altijd binnen de macht van kinderdagverblijven ligt. De notitie eindigt met acht aandachtspunten voor verbetering van de situatie voor baby's. Zij staan hierachter genoemd en in de laatste paragraaf nader toegelicht.

---

¹ Het Nederlands Jeugdinstituut organiseert kenniskringen: beroepskrachten, onderzoekers en deskundigen die in groepsbijeenkomsten hun kennis delen. Meestal zijn vragen uit de praktijk aanleiding om een kenniskring te organiseren. Zie voor meer informatie over de kenniskringen: www.nji.nl/kenniskringen.

Verbetering babyopvang

1. Gespecialiseerde pedagogisch medewerkers
2. Vaste leiding voor de baby
3. Starten vanaf zes maanden
4. Intensieve kennismakingsperiode
5. Korte dagen
6. Voldoende slaapruijnte
7. Verwijzen naar gastouders
8. Ouderschapsverlof tot zeven maanden

Deze punten zijn gericht op de kinderdagverblijven, opleidingen, ouders, werkgevers en overheid.

Gebruik van deze notitie

Deze notitie is voortgekomen uit literatuuronderzoek en discussie in de kenniskring. Hij is in de eerste plaats geschreven voor de sector kinderopvang zelf. De sector kan hierover onderling en met ouders in discussie gaan. Het Nederlands Jeugdinstituut vindt dat deze notitie *niet* opgevat mag worden als een motie van wantrouwen tegen de huidige opvang van baby's in kinderdagverblijven. Onrust bij ouders is onnodig. Verbeteringen zijn wel nodig. Hiernaar willen wij samen met kinderdagverblijven op zoek gaan.

Vijf noodzakelijke voorwaarden

We constateren op basis van wetenschappelijk onderzoek² en ervaringen van de deelnemers in de kenniskring dat de volgende vijf punten nodig zijn voor een voorspoedige ontwikkeling van baby's (0 - 1 jaar) in kinderverblijven:

1. Adequate verzorging (voeding, verschonen, slapen, opheffen pijn);
2. Voldoende dagelijkse individuele interactie met de volwassene (emotionele veiligheid, hersenontwikkeling);
3. Stressreductie door de vertrouwde volwassene (tegengaan langdurige blootstelling aan hoge niveaus van cortisol);
4. Extra bescherming van baby's met een prikkelbaar temperament (snel huilen en schrikken van geluid en gebeurtenissen);
5. Stimulering van de brede ontwikkeling (motoriek; zintuigen).

Hieronder lichten we deze vijf punten nader toe:

1. Adequate verzorging

Baby's zijn volledig afhankelijk van de volwassene voor voldoende voeding, slaap en verschoning. Ook pijn kan alleen door de volwassenen worden opgeheven. Heel jonge baby's kunnen hun behoeften aan hulp alleen maar aangeven door het optrekken van hun beentjes, wegdraaien van hun hoofd en uiteindelijk door te huilen. Later heeft de baby meer gedragsrepertoire tot zijn beschikking, maar

---

² zie literatuurlijst

huilen blijft het hele eerste jaar het belangrijkste communicatiemiddel om aan te geven dat er iets niet goed is. Zij hebben volwassenen nodig die hun behoeften opmerken en er tijdig op reageren.

2. Individuele interactie

Individuele aandacht is voor de ontwikkeling van de baby cruciaal. Zonder die interactie met de volwassene kunnen zij zich niet ontwikkelen en gaan potentiële capaciteiten verloren. Individuele interacties tussen de volwassene en de baby (verbaal, non-verbaal, lichamelijk) zorgt voor ontwikkeling van de hersenen. Ook voor de ontwikkeling van basaal vertrouwen in andere mensen en het zelfvertrouwen (“ik kan anderen roepen, ze vinden mij belangrijk”) is de wederzijdse interactie en het tijdig reageren van de volwassene noodzakelijk.

3. Stressreductie

Alle baby's – thuis en in de kinderopvang - bouwen stress op vanwege honger, pijn, angst of schrik. Stress betekent een toename van cortisol in de hersenen. Op zich is deze toename een normale en gezonde reactie. Het lichaam kan zich daardoor snel klaarmaken voor actie (de “fight- or flight respons”). Een baby kan echter nog niet vechten of vluchten. Hij is afhankelijk van de volwassene om hem te beschermen, gerust te stellen en het ongemak op te heffen. Pas met behulp van de volwassene kan hij zijn stress en dus zijn cortisol weer kwijtraken. Hoe vertrouwder de volwassenen, hoe beter de stressreductie. Het kind zich ontspant zich sneller bij een bekende. En iemand die de baby goed kent, begrijpt ook beter wat de stressfactor is en hoe de baby geholpen kan worden. Langdurige blootstelling aan te hoge niveaus van cortisol is schadelijk voor de hersenontwikkeling. De hersenen raken gewend aan een (te) hoog cortisolniveau. Op een gegeven moment wordt op basis van ervaring door het lichaam vastgesteld wat de behoefte aan cortisol is. Bij een regelmatig te hoog cortisolniveau wordt dit dus definitief op een te hoog niveau vastgelegd. Een eerste cruciale grens voor dat vastleggen lijkt er te zijn op de leeftijd van zes maanden. Een verhoogd cortisolniveau kan leiden tot opgroei problemen (bijvoorbeeld een mindere werking van het geheugen of druk gedrag). Kortom: het is van belang voor de ontwikkeling dat de stress bij de baby verminderd wordt. Een tijdig en adequaat reagerende volwassene is daarvoor cruciaal.

4. Extra bescherming van prikkelbare baby's

Sommige baby's zijn snel van slag. Onderzoek wijst uit dat prikkelbare baby's zich al snel onprettig voelen in een groep, waarin veel geluids- en visuele prikkels zijn. Zij schrikken en huilen snel en zijn moeilijk te kalmeren. Zij reageren ook sterk op veranderingen zoals een andere ruimte of een ander bedje. De stress loopt bij hen eerder op en is minder gemakkelijk te reduceren. Uit onderzoek blijkt ook dat pedagogisch medewerkers vaak moeite hebben met prikkelbare baby's in de groep. Zij vergen extra tijd en aandacht. Overigens hebben de ouders thuis ook vaak moeite met hun prikkelbare baby (“huilbaby”).

5. Stimulering van de ontwikkeling

Baby's ontwikkelen zich in principe vanzelf, mits zij de gelegenheid krijgen om te ervaren en te oefenen. De volwassene is onmisbaar omdat hij/zij hem die gelegenheid actief moet aanbieden. De jonge baby kan zich nog niet zelf verplaatsen en is dus afhankelijk van wat hem aan ervaring wordt aangereikt. De volwassene stimuleert een jonge baby door speelgoed aan te reiken, mee te spelen, te reageren op de acties van de baby en hem af en toe te verplaatsen in de ruimte. Net even een stapje verder gaan dan de baby zelf kan doen, is een goede methode om baby's uit te dagen tot ontwikkeling. Regelmatig buiten zijn is van groot belang voor het oefenen met de zintuigen: de wind en de zon voelen, eendjes zien en horen, warm en koud onderscheiden, bloemen ruiken.

Zodra hij kan omrollen (4 à 5 maanden) en kruipen (7 à 9 maanden) en zich aan randjes gaat optrekken (9 à 10 maanden), kan de baby zelf op zoek gaan naar nieuwe ervaringen. Baby's kunnen ook elkaar stimuleren in hun ontwikkeling. Baby's imiteren graag. Als ze een baby naast zich horen brabbelen, gaan ze ook geluidjes produceren. En als zij een andere baby zien kruipen, willen zij dat ook proberen –als ze daar aan toe zijn. De volwassenen moeten dus zorgen voor een uitdagende omgeving waarin die nieuwe ervaringen kunnen worden opgedaan.

(Structurele) problemen met babyopvang

De laatste jaren is een forse toename van jonge baby's (3 à 4 maanden oud) op de wachtlijsten en in de groepen. Kunnen kinderdagverblijven voor de baby's aan bovenstaande vijf condities voldoen?

De verzorging van de baby (conditie 1) wordt algemeen als goed beoordeeld. De pedagogisch medewerkers geven de baby's goede zorg en veel affectie. Over de andere condities bestaan meer twijfels. Een belangrijke oorzaak daarvoor ligt in de kennis van de pedagogisch medewerkers. De pedagogisch medewerkers zijn zich niet altijd bewust van hun eigen cruciale rol en het grote belang van individuele interacties voor de ontwikkeling van baby's.

Ook structureel zijn er in kinderdagverblijven omstandigheden die hindernissen opwerpen:

- Parttime gebruik: veel baby's komen één of twee dagen per week, waardoor de pedagogisch medewerker de baby minder goed leert kennen.
- Wisselende pedagogisch medewerkers: de baby wordt door verschillende pedagogisch medewerkers verzorgd en kan daarom minder goed banden opbouwen. Tevens versterkt dit hetgeen in het vorige punt werd opgemerkt: de pedagogisch medewerker leert de baby minder goed kennen.
- Tijdsgebrek: bij meer dan drie jonge baby's per pedagogisch medewerker ligt de focus noodzakelijkerwijs op de verzorging en de organisatie daarom heen, zoals voeding klaarmaken en schoonmaken. De tijd ontbreekt voor stimulerende activiteiten die los staan van de zorg. Ook het naar buiten gaan, schiet erbij in. Dit is vooral voor baby's die het merendeel van de week in het kinderdagverblijf zijn een belangrijk punt. Niet alleen vanwege de (zintuigelijke) ervaringen die zij daar opdoen maar ook vanwege hun gezondheid.
- Lawaai en onrust: huilen van baby's in de groep of in de slaapruijme is niet te voorkomen. Andere baby's kunnen daarvan schrikken en gaan ook huilen. Baby's kunnen slaaptekort oplopen omdat zij te vroeg wakker worden. Er is vaak onvoldoende ruimte voor meer afgescheiden slaapplekken, waar de baby's geen last hebben van elkaar.
- Gestreste ouders: veel ouders hebben te weinig tijd beschikbaar voor de wenperiode, de overdracht van informatie over hun baby, het leggen van relaties met de pedagogisch medewerkers en het dagelijkse brengen en halen van hun baby in de groep. Aanwezigheid van de ouder en informatieoverdracht zijn noodzakelijke voorwaarden voor opvang van baby's.
- Verschillende opvangarrangementen: kinderdagverblijven zien een combinatie van opvang door familieleden, de oppas en het kinderdagverblijf. Daardoor verkeert de baby gedurende de week in veel verschillende omgevingen en dit kan stressverhogend werken.

Positieve effecten van kinderdagverblijven op baby's

De opvangcondities in kinderdagverblijven worden meestal vergeleken met een min of meer ideale thuissituatie: een liefdevolle volwassene met voldoende tijd en aandacht, rust en ruimte in huis en voldoende materialen. In die vergelijking constateren we dat deze situatie vaak beter is dan nu in de meeste kinderdagverblijven gegarandeerd kan worden. Er zijn in de huidige werkwijze in kinderdagverblijven te veel factoren die een optimale opvang voor baby's verhinderen – vergeleken met de thuissituatie.

Zo ideaal is de situatie bij de baby's thuis echter lang niet altijd. Er zijn gezinssituaties waarin opvang in de kinderdagverblijfgroep een heilzaam effect op baby's heeft:

1. Verwaarlozende gezinnen: chaotische, onmachtige of depressieve ouders; gezinnen waar geweld gebruikt wordt.
2. Geïsoleerde of overbeschermende gezinnen: baby's die nooit een ander zien, altijd alleen met hun ouder(s) zijn en niet buiten komen.
3. Onderstimulerende gezinnen: baby's die opgroeien in armoede, geen stimulansen en spelmateriaal.

In deze gevallen is er vaak meer nodig dan kinderopvang voor een voorspoedige ontwikkeling van de baby, zoals ondersteuning bij de opvoeding.

Aandachtspunten voor verbetering

Gezien de bovenstaande schets: wat zou Nederland moeten doen om een verbetering te brengen in de opvang van baby's in het eerste levensjaar? Hieronder staan de mogelijkheden die de kenniskring heeft besproken. Het betreft aandachtspunten voor kinderdagverblijven, voor de overheid en voor de ouders zelf.

1. Gespecialiseerde pedagogisch medewerkers

In de opleiding moet een aparte babyaantekening gehaald kunnen worden. De aankomend pedagogisch medewerkers raken op de hoogte van de ontwikkeling van baby's en het cruciale belang van voldoende en adequate persoonlijke interacties voor zowel de ontwikkeling als voor de stressreductie. Een ervaren en goed geschoolde pedagogisch medewerker kan 3 a 4 baby's tegelijk verzorgen, mits de leeftijd van die baby's enigszins gespreid is tussen 0 en 1 jaar.

2. Vaste leiding voor de baby

In theorie ziet de kenniskring het belang van een of twee vertrouwde vaste pedagogisch medewerkers per baby. Het zou mogelijk zijn om dit te organiseren als er vaste babygroepen werden ingesteld, gekoppeld aan vaste leiding. Dit vergt een omschakeling bij ouders (geen vrije dagenkeuze meer, maar aanpassing aan vaste dagencombinaties) en in het personeelsbeleid (geen vrije keuze van werkdagen meer).

Men ziet in de kenniskring ook bezwaren in vaste leiding. Vaste banden zijn op een kinderdagverblijf namelijk altijd kwetsbaar, zelfs met een vaste groepen. Het komt vaak voor dat de vaste pedagogisch medewerkers ziek of op vakantie zijn. En zij hebben elke dag een half uur pauze en werken niet meer dan negen uur per dag terwijl een opvang dag meestal 10 ½ uur duurt. In de huidige praktijk van de kinderdagverblijven met parttime komende baby's, parttime werkende groepsleiding en lange opvangdagen wordt het streven naar vaste leiding daarom onhaalbaar geacht. Het is een betere optie om ervoor te zorgen dat alle pedagogisch medewerkers van een babygroep bekenden zijn voor de baby. Het is wel mogelijk om één aanspreekpunt voor de ouders van de baby te organiseren door één van de vaste pedagogisch medewerkers als mentor aan te stellen.

3. Starten vanaf zes maanden

Vaders en moeders moeten in de gelegenheid worden gesteld om het eerste half jaar zelf voor hun baby te zorgen. Met zes maanden is de meest kwetsbare periode voorbij (cf. Gerhardt 2004). In dat eerste half jaar krijgen ouders ook de gelegenheid om een hechte band met hun baby op te bouwen en hem/haar goed te leren kennen. Ze kunnen hun kennis dan weer overbrengen op de pedagogisch medewerkers van hun kind, zodat die hun baby beter kan verzorgen. Kinderdagverblijven moeten

echter wel ingericht blijven op de opvang van jongere baby's. Er kunnen omstandigheden zijn dat opvang daar beter of noodzakelijk is -bij problemen in gezinnen of financiële noodzaak tot werken. Ook wil de kenniskring niet zo ver gaan dat ouders niet meer kunnen kiezen voor kinderopvang buitenshuis, om voor hun moverende redenen – zoals zich geïsoleerd voelen zonder werk, niet gemist kunnen worden op het werk. Sommige ouders zijn een stuk gelukkiger als ze werk en zorg voor de baby kunnen combineren en ook dat is belangrijk – voor ouder en baby.

4. Intensieve kennismakingsperiode

Een intensieve kennismakingstijd op het kinderdagverblijf (bij voorkeur één maand in aanwezigheid van de ouder) is noodzakelijk voor een goede overdracht van informatie. De ouders zijn bovendien als enigen in staat om de baby te leren om zich veilig te voelen in het kinderdagverblijf. Baby's leunen daarvoor op hun ouders. Als hun ouders een goede relatie met de pedagogisch medewerker hebben, dan voelt de baby dat hij veilig is.

De ouder zal hiervoor tijd moeten nemen en de werkgever zal tijd moeten geven. In de loop van de wenperiode wordt de aanwezigheid van de ouder systematisch afgebouwd. De baby start dan in de zevende maand alleen op de groep. Dit is net voor de eenkennigheidperiode die veel baby's vanaf de zevende maand hebben. Daarom wordt een start met zes maanden gunstiger geacht dan met zeven of acht maanden. Mede vanwege de eenkennigheid is het niet aan te bevelen om baby's maar één dag per week te brengen. De ervaring is dat die baby's vaak elke week weer moeten "wennen".

5. Korte dagen

Tot ongeveer negen maanden zou de opvang buitenshuis het beste korte dagen kunnen omvatten. (Deze leeftijd is uitsluitend op basis van praktijkervaring gekozen, omdat hierover in de literatuur niets te vinden is). Bij een opvangdag van 7.30 – 15.00 uur krijgt de baby de gelegenheid voor ontspanning (stressreductie) thuis. Het einde van de dag is vanwege verzamelde stress juist de meest kwetsbare tijd voor de baby (denk aan het bekende "huiluurtje" tussen 17.00 en 19.00 uur). Bijkomend punt waardoor kortere dagen aan te bevelen zijn, is het feit dat de leidsterbezetting aan het einde van de dag vaak minder is vanwege de werkroosters.

6. Voldoende slaapruiimte

Kinderdagverblijven zouden moeten streven naar één slaapkamer per maximaal vier baby's, zodat de baby meer kans krijgt om rustig door te slapen.

7. Verwijzen naar gastouder

Met name de prikkelbare baby's of baby's die vaak infecties hebben, zouden hun komst naar de groep beter nog wat kunnen uitstellen, ook na de periode van zes maanden. Zij zijn beter af bij een gastouder. Dit kan ook gelden voor baby's die slechts weinig dagen opvang nodig hebben (één dag per week).

Kinderdagverblijven zouden voor definitieve plaatsing tijdens de intake kunnen bepalen of een baby geschikt is voor verblijf in een groep. Gastouderopvang met adequaat opgeleide gastouders voor baby's zou geïntegreerd kunnen worden in het kinderdagverblijf. Dit heeft als voordeel dat baby's vanuit (de wachtlijst van) kinderdagverblijven gemakkelijker verwezen kunnen worden naar gastouders. En ook dat jonge kinderen vanuit de gastouderopvang op tweejarige leeftijd gemakkelijker doorstromen naar de groepsopvang. Vanaf die leeftijd is namelijk aangetoond dat kinderopvang van goede kwaliteit positieve effecten oplevert (cf. Unicef 2008).

8. Ouderschapsverlof tot zeven maanden

Zoals al ter sprake kwam bij de punten 3, 4 en 5 zou er een wettelijke basis moeten komen voor

- het recht van ouders op zes maanden ouderschapsverlof (ook voor vaders),
- het recht om tot negen maanden kortere dagen te werken
- het recht om gedurende een maand de wenperiode op het kinderdagverblijf te begeleiden.

Unicef raadt in haar rapport alle landen aan om minimaal zes maanden ouderschapsverlof in te stellen. Redenen hiervoor zijn dat men zo de mogelijke nadelen van groepsopvang voor baby's kan tegengaan en ook om de ouders gelegenheid te geven een hechte band met hun baby op te bouwen – zowel de moeders als de vaders. Men noemt in het rapport Nederland met name als één van de landen die deze aanbeveling ter harte moet nemen.

Ouders in Nederland maken geen volledig gebruik van hun rechten op ouderschapsverlof. Onderzoek (beleidsdoorlichting Arbeid en Zorg 2006) wijst uit dat ouders dit niet doen omdat zij hiertoe geen stimulans bij hun werkgever ervaren, en ook vanwege de inkomensderving. Hieraan moet zeker aandacht besteed worden omdat anders het verlof niet gebruikt zal worden.

Sociologisch onderzoek in Amerika (cf. Arlie Hochschild) wijst in dezelfde richting maar laat ook een onderliggend motief zien. Het perspectief van geïsoleerd thuis zijn met een baby wordt steeds minder aantrekkelijk voor ouders, als alle andere ouders in hun omgeving werken. Mogelijkheden voor een ruimer ouderschapsverlof zal dus gepaard moeten gaan met voorlichting en ook mogelijkheden scheppen voor ouders van baby's om bij elkaar te komen.

Zes maanden verlof is relatief kort. Andere landen hebben langere mogelijkheden voor verlof. Een langer verlof bergt echter het gevaar in zich dat ouders daardoor minder aantrekkelijk worden voor de werkgever, waardoor het onbedoelde effect ontstaat dat jonge ouders (moeders) geen carrière kunnen maken of niet gemakkelijk in het arbeidsproces worden opgenomen. Oplossing hiervoor wordt in andere landen (Noorwegen, Zweden) gezocht door beide partners ieder een deel van het verlof te laten invullen. Dit is tevens van groot belang voor het verstevigen van de vaderrol voor de kinderen en alleen al daarom aan te raden.

Tot slot

Nieuwe inzichten over babyontwikkeling moeten leiden tot nieuwe werkwijzen in kinderdagverblijven. Vele kinderdagverblijven zijn nog niet op de hoogte van de nieuwe inzichten op het gebied van hersenontwikkeling. Deze notitie is in de eerste plaats bedoeld om hen daarover te informeren zodat zij passende maatregelen kunnen nemen. Daarnaast dient deze notitie ter algemene informatie van ieder die het aangaat. Niet om onrust te zaaien, wel om elke vader en moeder ouder meer munitie te geven om eigen keuzes mogelijk te maken over verdeling van zorg en arbeid.

Literatuur

Barlow, J. (2009). *Opvoeden in de eerste levensjaren en welbevinden in de adolescentie: preventie in de praktijk* (vertaald). Paper gepresenteerd op het congres Jeugd in Onderzoek, 13 maart 2009.

Bennett, J. (2008). *Backgroundreport Unicef*. Unicef Innocenti Research Centre, Florence.

Gerhardt, S. (2004). *Why love matters. How affection shapes a baby's brain*. London: Routledge.

Groeneveld, M. G., Vermeer, H. J., IJzendoorn, M. H. van, & Linting, M. (2008). *Welbevinden en stress van kinderen in de kinderopvang. Een vergelijking van kinderdagverblijven en gastoudergezinnen*. Universiteit Leiden: Algemene en Gezinspedagogiek en Datatheorie.

- Hochschild Russell, A (1997). *The time bind: when work becomes home and home becomes work*. New York: Henry Holt and Company.
- Kruif, R.E.L. de, J.A.M. Rixsen-Walraven, M.J.J.M. Gevers Deynoot-Schaub, K.O.W. Helmerhorst, L.W.C. Tavecchio en R.G. Fukkink (2009). *Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 0-4 jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2008*. Amsterdam/Nijmegen: NCKO.
- Rixsen- Walraven, J. M. A. (2002). *Wie het kleine niet eert...: over de grote invloed van vroege sociale ervaringen*. Inaugurele rede. Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Rixsen- Walraven, J. M. A. en E.M. Albers (2008) *High quality child care and education for the youngest: A key role for caregivers*. Paper presented at the Second International Conference on Early Childhood Education, Arnhem, The Netherlands.
- Schipper, J.C. de, J. van Zeijl en L.W.C. Tavecchio (2004) *Temperament in de kinderopvang*. Tijdschrift voor orthopedagogiek, 43.
- Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2006). *Beleidsdoorlichting Arbeid en zorg. Een evaluatie van artikel 25 van de begroting van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*. Directie Arbeidsverhoudingen: afdeling Arbeid en Zorg.
- Solter, Aletha n(2000) *De taal van huilen*. De Toorts.
- Unicef (2008). *The child care transition, Innocenti Report Card 8*. Unicef Innocenti Research Centre, Florence.

Deelnemers kenniskring opvang van baby's in het eerste levensjaar

naam

organisatie

Aarts, Mireille	Kion, kinderopvang
Booi, Anja	MAX Kinderopvang
Booij, Ella	Koning Willem I College
Cuijpers, Carin	Ministerie Jeugd en Gezin
Funcke, Judith	GGD Midden Nederland
Gelauff, Carolien	Nederlands Jeugdinstituut
Hoesel, Agnes van	KinderMAATwerk
Hoex, Josette	Nederlands Jeugdinstituut
Hornýák, Silvia	SKL Kinderopvang
Janssen, Helen	Emmi Pikler Stichting Nederland
Janusch, Ton	Ministerie van SZW, Directie AV/AR
Kleerekoper, Loes	Tinteltuin, kinderopvang
Kloprogge, Jo	EC O3
Su en Kwok	Nederlands Jeugdinstituut
Meij, Hans	Nederlands Jeugdinstituut
Meijer, Ellen	Nederlands Jeugdinstituut
Nossent, Sylvia	Stichting Babywerk
Nuyens, Nienke	Nederlands Jeugdinstituut
Purperhart, Ileen	Hestia Kinderopvang
Putten, Anne, van	NIDI en Universiteit van Utrecht
Schreuder, Liesbeth	Nederlands Jeugdinstituut
Singer, Elly	Universiteit Utrecht en Amsterdam
Strik, Anneke	ROC Amsterdam
Vink, Caroline	Nederlands Jeugdinstituut
Walraven, Mirjam	Oberon
Willems, Helma	ROC Koning Willem 1 College
Wolff, Marianne, de	TNO Delft